

Bludiště a labyrinty v ostrovské zámecké zahradě

Lubomír Zeman

Bludiště a labyrinty se staly v průběhu svého tisíciletého vývoje součástí lidské civilizace. Jejich obliba v současné době opětovně vzrůstá a na řadě míst se obnovuje i nově vzniká značný počet nových bludišť a labyrintů. Zájem o labyrinty přichází jak z oblasti duchovní, spolu s obrodou zájmu o spiritualitu, tak i z oblasti terapeutické, zejména v souvislosti s jejich psychologicko-terapeutickým potenciálem. Labyrint lze vnímat jako obecně starobylý nástroj k meditaci v chůzi. Labyrinty symbolizují dlouhou cestu. Jejich procházení je jakýmsi rituálem. Lidé, poutníci v nich znovu spatřují odraz cesty do vlastního nitra, z přítomnosti do minulosti a pak zpět k budoucnosti obohacené o prožité sebepoznání. Jde o hledání životní cesty a identity. Jak se ale ukazuje, chůze labyrintem může léčit nejenom duši, nýbrž i tělo. Působí terapeuticky, neboť střídání směru pohybu při procházení cestičkou zleva doprava a zprava doleva, působí příznivě na levou i pravou hemisféru a přivádí je do vzájemné rovnováhy.

Bludiště a labyrinty se od sebe vzájemně liší. Zatímco bludiště mají podobu složitě větvených cest s možností volby cesty a směru, obsahují labyrinty jednoznačně volenou trasu do svého středu. Bludiště, která se vyvinula z labyrintů zřejmě ve středověku, slouží pro zábavu a cvičení intuice, mohou mít více vstupů a výstupů, více nejednoznačných cest a poutník v nich tak snadno zabloudí. Labyrinty, v nichž se nedá zabloudit a vedou poutníky k cíli poznání ve svém středu, slouží k hledání trpělivosti, klidu a duchovnímu rozjímání.¹ Od konce středověku se labyrinty staly velmi oblíbenou součástí zámeckých zahrad. Jejich sakrální funkce byla zesvětšena a nabyla povahy pouhé zábavy s často rozkošnickým blouděním, vybízejícím ke smyslným prožitkům „hry lásky a dvoření“. Až do konce 16. století byly zahradní labyrinty převážně jednocestné, s jednou cestou vedoucí do středu akcentovaném solitérním prvkem, stromem, sloupem či drobným pavilónkem. Koncem 16. století se začaly prosazovat vícecestné labyrinty, klasická bludiště s několika vstupy a různě vedenými odbočkami většího množství cest.² Vývoj zahradních bludišť v delším časovém a slohovém horizontu můžeme sledovat například ve slavné ostrovské zahradě na Karlovarsku, nazývané ve své době osmým divem světa.³ Zámecká zahrada v Ostrově prodělala, ač to i v řadě odborných prací splývá, několik vývojových fází.⁴ V průběhu svého více než tří a půl stoletého trvání zaznamenala celkem čtyři vývojové etapy.⁵

¹ Některé teoretické práce od sebe labyrinty a bludiště striktně odlišují (Matthews W. H.: *Mazes and Labyrinths*, London 1922; Kern Hermann: *Through the Labyrinth*, ed. Robert Ferré and Jeff Seward, Prestel, 2000; Fischer, Adrian: *The Amazing book of mazes*, Thames & Hudson Ltd 2006; Zellner Astrid Jana: *Pans Labyrinth – Eine Analyse*, GRIN Verlag 2012). Naopak jiní autoři vycházejí z jejich společné podstaty a labyrinty rozlišují pouze na jednocestné a vícecestné (Wright Craig: *The maze and the warrior: symbols in architecture, theology, and music*, Harvard 2004, v českém překladu *Labyrint a bojovník, symboly v architektuře, náboženství a hudbě*, Praha 2008).

² Srov. např.: Wright Craig: *Labyrint a bojovník*, s. 224.

³ Zámeckou zahradu v Ostrově nazval osmým divem světa karlovarský lékař Michael Raphael Schmutzer (Schmutzen) a v svém spisu „*De Nymphis Carolobadensibus*“ v roce 1663.

⁴ Nepřesné a zavádějící informace o vývoji zámku a zámecké zahrady v Ostrově uvádí nověji mimo jiné i Pavel Vlček ve své *Ilustrované encyklopedii českých zámků*, Praha 1994 a 2001, i *encyklopedie Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999.

⁵ Blíže srov.: Zeman, Lubomír: *Zámecký park v Ostrově*, In: *Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary 1995*, s. 110-146; *Dějiny města Ostrova* (ed. L. Zeman), Ostrov 2001; Zeman, Lubomír: *Zámecká zahrada, Ostrov 2007*.

Bludiště a labyrinty v manýristické zahradě

První vývojovou fází a podobu ostrovské zahrady kterou blížeji známe, zachytil na své slavné rytině Mathäus Merian (*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt 1650). Celkový vzhled i utváření jednotlivých částí zahrady zobrazují i kresby Zachariase Lesche, pocházející vesměs z roku 1642. Zahradní soubor jižně od zámeckého areálu ve svých základních rysech založil (či rozšířil starší menší zahradu při šlikovském zámku) nový majitel ostrovského panství kníže Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský ve 30. - 40. letech 17. století. Tato první podoba zámecké zahrady byla utvářena ještě v duchu italských renesančních zásad s užitím principů nizozemských plošných zahrad. Kompozici prostoru zahrady tvořila soustava samostatných čtvercových a hvězdicových polí s křížovým uspořádáním cest a hojným využitím vodního živlu v podobě vodotrysků, kaskád i klidných vodních ploch, a s bohatou sochařskou výzdobou. Celým areálem zahrady protékala říčka Bystřice. Členění zahrady na jednotlivé oddíly odpovídalo chronologicky postupnému narůstání celkového útvaru, každá část představovala zároveň etapu výstavby. Předlohou těchto zahradních úprav stojících již na samé hranici manýrismu byl nesporně soubor návrhů zahradní tvorby Vredemana de Vries a Josepha Furtenbacha. Celá zámecká zahrada svým utvářením představovala obrovské bludiště. Čtvercové plochy parterů byly protkány sítí cest plně zakrytých v zeleném loubí, s fontánkami a letohrádky, na křížení cest doplňované lehkými plně porostlými pavilónky. Jednotlivá pole členily ornamentálně vedené cestičky, uprostřed s fontánkami a lemovaly je zastřižené živé plůtky. Bludiště připomínaly i vodní kanály vedené v několika ramenech kolem letohrádků.

Přímo u zámku se nacházel první křovinný labyrint. Jeho provedení na nezvyklém trojúhelném půdorysu bylo zřejmě způsobeno dodatečným vložením do zbylého prostoru mezi jezdeckou dráhu typu Karusel a květinový parter. Labyrint z tvarovaných stříhaných dřevin měl stále jasně vymezený střed, ale řešen byl již jako vícecestný s množstvím odboček odvádějících návštěvníky do slepých zákoutí. Je to podobný princip, který známe z příkladu jednoho z nejstarších bludišť u královského paláce Hampton Court v Anglii.⁶ Diagram jednoho z prvních skutečných bludišť v ostrovské zahradě byl pravidelný a symetrický. Zacharias Lesche je zřejmě přesnější v zachycení formy bludiště, než Mathäus Merian. Cesty vedly ve sledu čtyř rovnoběžných tras oddělených plůtky s příčnými stěnami oddělujícími cesty v ose všech tří stran. Po obvodu bylo bludiště lemováno špalírem, řadou nízkých kulovitých kultivarů. Bohužel z archivních pramenů nejsme v tomto případě, a ani u dalších bludišť a labyrintů, informováni o dřevinách, které byly na jejich vytvoření použity.

Navazující velký květinový parter před zahradními budovami Bílého dvora z květinových a bylinných a záhonů oddělených cestami, vytvářel květinový labyrint. Geometrické vzory, na nichž byly záhony založeny, formovaly síť cestiček do nečekaných bludišť.

Na konci zahrady v severozápadním cípu byl vytvořen vodní labyrint, sestávající z vodních kanálů na půdorysu čtverce, symetricky rozčleněných do čtyř kvadrantů, s dalšími diagonálně vloženými rameny. Cesty vedly kolem spleti kanálů přímo ke středu, který byl akcentován velkým skaliskem, rámovaným ještě druhým vnitřním čtvercem dalších vodních kanálů. Skalisko připomíná horu Parnas, která podle návrhu Salomona de Caus vyrostla i v kurfiřtské zahradě Hortus Palatinus v Heidelbergu.⁷

⁶ Bludiště v zahradě paláce Hampton Court bylo založeno v letech 1689-1695 Georgem Londonem a Henrym Wisem pro Viléma Oranžského. Je ovšem pravděpodobné, že bylo vytvořeno na místě předchozího bludiště kardinála Thomase Wolseyho. Jo Edkins uvádí rok 1659 (<http://gwydir.demon.co.uk/jo/maze/garden/index.htm>).

⁷ Zahradu zvanou Hortus Palatinus při kurfiřtském zámku v Heidelbergu nechal budovat mladý kurfiřt Friedrich V. v letech 1614-1619 při příležitosti svého sňatku s Alžbětou Stuartovnou. K vypracování plánů zahrady pověřil kurfiřt 14. července 1614 francouzského architekta Salomona de Caus (1576 – 1626). Přední architekt a inženýr navrhl velkolepé zahrady s mohutnými terasami plnými nepřeborným množstvím parterů a dalších prvků v duchu manýrismu.

Před menší budovou s volutovými štíty a zahradními budovami Bílého dvora se nacházel křovinný labyrint ze soustředných kruhů. Střed byl zdůrazněn mohutným stromem. Vlastní podoba labyrintu o jedné cestě šnekovitě vedené do jasného středu, se velmi blíží kruhovému labyrintu ze zahrady Hortus Palatinus při heidelberském zámku.

Nejokázalejší místo zahradního souboru bylo vytvořené před Bílým dvorem. Zde byla plocha řešena terasovitě s postupně stoupajícími rampami a schodišti. V horní části byl záhonový parter, na vrcholu teras stála kašna pod baldachýnem neseným karyatidami. V dolní části pak byly záhony nahrazeny vodními plochami, kolem nichž byly vedeny cesty ve formě vícecestných bludišť křížích se os a soustředných kruhových tvarů, vše bylo navíc doplněno vodotrysky, fontánami a lehkými altánky. Uprostřed sestupujících kruhových teras byla zbudována monumentální hvězdicová kašna. Celek uzavírala na severu velká arkádová chodba, zahradní galerie porostlá zelení s dvojicí pavilónků ve svém středu.

Prostor zahrady byl pak dále rozšiřován směrem západním na pravý břeh Bystřice. Neobyčejné a mimořádné ztvárnění zámecké zahrady představovalo řešení jižní části, kde byl vytvořen velký vodní kanál ve tvaru střely. Všemi rameny kanálu bylo možno projíždět po lodičkách, ve spojkách dokonce i pod porostlým loubím. Na větším z ostrůvku se tyčil spirálovitě se zvedající Venušin či Šnečí kopec s chrámkem na vrcholu. Přímo ve hrotu střely byla vybudována hvězdicovitá cestní síť, nahrazená později vícecestným bludištěm.

Dispozice a koncepce první podoby areálu zámecké zahrady v Ostrově i jeho jednotlivých staveb zračí ještě duch cinquecenta, mnohostí a rozmanitostí forem pak stojí na samém konci manýrismu. Klasickou předlohu těchto zahradních staveb, často plně obrostlých tvarovanou zelení, je možno spatřit u slavných toskánských vil - např. na veduté vily v Castellu z roku 1598, vily Petraia, Tivoli či Boboli. Pyramidální stupňovitá stavba završená kupolkou zase připomíná, jak upozornila Jarmila Krčálová, kresbu mauzolea od Francesca di Giorgio a další stavba „klasickou“ Babylonskou věž.⁸ Manýrismus spočíval v sestavení jednotlivých dílčích částí v celkový soubor plný rozmanitosti, fantasknosti ve snaze o vytvoření velkolepé nádhery. Předlohou těchto zahradních úprav s altány a loubím na křížení cest, plně porostlých zelení i s prorůstajícími dřevinami, byl nesporně soubor návrhů zahradní tvorby Vredemana de Vries, kde se takovéto motivy neustále v obměnách opakují. Vévoda Julius Jindřich nepochybně znal vedle italských zahrad také nizozemskou zahradní tvorbu z prostředí svého Dolního Saska, i zahrady rezidence kurfiřta a pozdějšího českého „zimního krále“ Fridricha Falckého v Heidelbergu, která je ostrovské zahradě časově i systémově nejbližší. A vévoda Julius Jindřich, ač sám katolík, neváhal podstatu slavné Hortus Palatinus přenést ke svému sídlu do Ostrova. Fantazie tvůrců šla až tak daleko, že si „vypůjčili“ z vatikánských zahrad i motiv fontány v podobě korábu, jež počátkem 17. století navrhl Carlo Maderno.⁹ Samozřejmě s nezbytným doplněním saských výsostných znaků. V českých zemích neměla velkolepost zahradního souboru vytvořeného v Ostrově obdoby. Obdobné schéma zahrady s mohutnými zahradními terasami chtěl Julius Jindřich realizovat po svém nástupu vlády i v samotném Lauenburgu.

Ještě za života vévody Julia Jindřicha zpustošila ve dnech 3.-5. srpna 1661 ostrovskou zámeckou zahradu silná povodeň. Většina drobných staveb v zahradě, včetně velkého letohrádku v centru zahrady, byla provedena pouze ze dřeva a proto byla snadno poškoditelná velkou vodou z celým prostorem parku protékající horské říčky Bystřice. Postupnými opravami a realizací řady nových staveb byla posléze za vévody Julia Františka, syna vévody Julia Jindřicha, vtisknuta zámecké zahradě v letech 1665-1689 její druhá, již výrazně barokní podoba. Chyběla sice zpočátku povodní zničená architektonická a sochařská výzdoba

⁸ Krčálová Jarmila: Centrální stavby české renesance, Praha 1976, s. s. 26.

⁹ Srov. Krčálová Jarmila: Kašny, fontány a vodní díla české a moravské renesance, In: Umění XXI/6, 1973, s. 538.

charakteristická pro první období, postupně však byli povoláváni zahradní architekti, kteří začali v souladu se starou koncepcí budovat umělecká díla v různých obměnách znovu. Například nový Velký letohrádek uprostřed zahrady postavený zřejmě podle návrhů Abrahama Leuthnera v letech 1674-1683 a nový Lauenburský zámek na jehož výstavbě se podílel vedle Abrahama Leuthnera i Kryštof Dientzenhofer a Gulio Broggio.¹⁰ V roce 1685 započal Julius František také stavbu nové zámecké budovy o jednom křídle, a to na místě starších zahradních a hospodářských budov Bílého dvora vévody Julia Jindřicha. Vedle velkorysých stavebních akcí byly prováděny i drobné úpravy zámecké zahrady. Například v roce 1687 byl zřízen mostek na Květinovou horu (Blumenberg) u Hradebního rybníka a navržena nová hora (Neuer Berg).¹¹ Stavební práce pokračovaly plynule až do podzimu 1689, kdy vévoda Julius František 30. září v Zákupcích náhle zemřel. Tím byly stavby na krátkou dobu zastaveny. Gulio Broggio, který již od roku 1689 pracoval na zákupském zámku, se pak zcela věnoval velkým stavebním akcím Anny Marie Františky, rozené vévodkyně Sasko-Lauenburské, starší dceři Julia Františka, v jejím sídle Zákupcích.¹²

Bludiště a labyrinty vrcholně barokní zahrady

Třetí etapou v období 1690-1715 pak barokní výstavba zámecké zahrady v Ostrově vyvrcholila. Dědička panství Francizka Sibylla Augusta se roku 1690 provdala za Ludwiga Wilhelma, markraběte Bádenského a práce na ostrovských stavbách se opět rozeběhly s nebývalou intenzitou. Protože Bádensko bylo obsazeno a zcela zničeno Francouzi během válek o falcké dědictví (tzv. války orleánské) v letech 1688-1697, budoval markrabě Ludwig Wilhelm svůj dvůr a rezidenci v Ostrově. Snaha vyrovnat se v reprezentaci okruhu nejvyšší šlechty a především francouzskému královskému dvoru podnítila i skvělé vybavení zámecké zahrady.

Kdo byl autorem návrhu nové podoby zámecké zahrady není jasné. Je možné, že nové řešení starší manýristické zahrady ve vrcholně barokním duchu provedl Domenico Egidio Rossi. Jeho dřívější projekty i pozdější návrhy pro novou rezidenci v Rastattu jsou více než obdobného charakteru.¹³ D.E.Rossi je doložen v Ostrově již k roku 1692, kdy nově upravoval výzdobu a zařízení letohrádku.¹⁴ Knížecím markrabsko-bádenským stavitelem byl Johann Sockh.¹⁵ Dochované archivní materiály - luxusní album rytin z roku 1715, zachycující v podstatě již dokončenou úpravu zámecké zahrady a celkový pohled na město Ostrov se zámeckou zahradou z roku 1716 pocházejí z ruky jeho syna Johanna Michaela Sockha. Posledními průzkumy byla zjištěna i přímá účast významného francouzského zahradního

¹⁰ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, sign IB1, kart. 14, 15; V.Wachsmannová: Život a dílo Abrahama Leuthnera. In: Památky archeologické NŘ, ročník IX-XVII. díl XXXXII. Praha 1946, s. 35

¹¹ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, Stavba Bílého dvora a zámeckého parku v Ostrově, inv.č. 29, sign. IB1, kart. č.15.

¹² Srov.: Oktavián Broggio (1670-1742), katalog prací výstavy Galerie výtvarného umění v Litoměřicích, Litoměřice 1992, s. 26-27.; Macek, Petr – Zahradník, Pavel: Zámecký areál v Zákupcích In: Průzkumy památek II/1996, str. 15

¹³ Domenico Egidio Rossi (1659-1742), architekt a malíř pocházející z italského městečka Fano u Boloně. Působil ve Vídni a Praze v černínských službách a podílel se i na úpravách Černínského paláce v Praze. V polovině devadesátých let 17. století vstoupil do služeb markraběte Ludwiga Wilhelma Baden-Badenského a stal se dvorním bádenským stavitelem. Rozhodujícím způsobem ovlivnil vznik rezidenčního města Rastattu a zejména rastattského zámku. Srov.: Passavant, Günter: Studien über Domenico Egidio Rossi und seine baukünstlerische Tätigkeit innerhalb des Süddeutsche und Österreichischen Barock, Karlsruhe 1967; Zeman, Lubomír: Utajený tvůrce vrcholně barokní podoby zámecké zahrady v Ostrově. In: Dějiny staveb, Plzeň 2001.

¹⁴ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, kart. č. 15.

¹⁵ Johann Sockh (kol. r. 1658– 1722), stavitel pocházející z Bavorska, v Ostrově poprvé doložen v letech 1687-1691 jako polír u stavitele Abrahama Leuthnera a poté u Gullia Broggia. Později se zde oženil a usadil. V roce 1695 se stal bádenským dvorním stavitelem a v Ostrově dokončoval všechny významné vrchnostenské stavby. SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, sign IB1, kart. 14.

architekta Jeana Treheta, který vypracoval plány pro stavbu Bádenského zámku, zvaného také Palác princů.¹⁶

Základní kompoziční schéma zahrady bylo zachováno. Říčka Bystřice dělila prostor zahrady i nadále na levobřežní a pravobřežní část a hlavní komunikační osa, vycházející zpod pravého rizalitu Paláce princů směrem ke Starému městu (dnešní ulice Staroměstská), členila prostor dále na severní - horní a jižní - dolní část. V zámecké zahradě se postupně vybuďovalo velké množství staveb - menažerie, oranžerie, terasy, gróty, kaskády, zahradní divadlo, drobné altánky, gloriety, vše doplněné množstvím uměleckých děl, soch, vodních hříček, vodních varhan apod. A nechybí ani nové bludiště a labyrinty.

Nejjižnější část prostoru zámecké zahrady má i v roce 1715 zachován systém kanálů ve tvaru střely z dob Julia Jindřicha (1642). Na spodním kruhovitém ostrůvku stál na šnekovité hoře pavilon (Venušina či Bílá hora, později Schneckenberg), chrámek s věží, přístupný po zvedacím mostě. Přímo do hrotu střely bylo vloženo vícecestné bludiště, vyznačené pouze v travnaté ploše se zatravněným středem. Kanály bylo možno nadále proplouvat na loďkách, lemovány byly živým plotem. Kolem byly vysázeny stromy ve formě lesíka.

Jednocestný labyrint byl situován na poloostrovku vytvářeném tokem Bystřice a tokem kanálu. Uprostřed cesty od teras ke kanálům ve tvaru střely byl umístěn kuželník ve volném prostoru, zarámovaný bosketami se salonky. Cesta směřující k ohradní zdi byla vedena nepravidelně a zalamovaně ve vysokých stříhaných stěnách, bosketách s rozšířenými plochy odpočívadel, a byla tak dovedně skryta před okolním světem. Dále se zde nacházela hříčka v podobě padacího mostu přes slepé rameno Bystřice, s rozverně tryskajícími praménky vod uprostřed mostu, které neočekávané postříkaly korzující hosty.

Podobně byly řešeny i boskety kolem Velkého letohrádku s důmyslně ukrytým lesním bludištěm. Vysoké stříhané stěny ukrývaly cesty s odpočívadly, v jejichž centru se nacházely bazénky s fontánami a vodotrysky. Při cestě od letohrádku byly do bosket také ukryty tzv. zelené salóanky, kruhové plochy s lavičkami a vodotrysky. Mezi letohrádkem a říčkou Bystřicí byly salóanky vzájemně propojeny cestami až do formy uzlového labyrintu. Při průchodu vysokými zelenými stěnami procházel postupně návštěvník jednotlivými odpočívadly, otevřenými paloučky, jako uzlovými body na své tajemné pouti zahradou. Skryté salóanky sloužily jako místa pro utajená setkávání, o čemž svědčí i jejich označení coby salóanů lásky.

Ovšem v jižní části zahrady, vedle menažerie a kanálu ve tvaru střely, bylo vybudováno velké vícecestné bludiště. V lesíku byly cesty, vytyčené stříhanými stěnami, vedeny v geometrickém řádu různými směry do uzlových bodů, v jejichž střeďech byly rozmístěny fontánky. Utváření a podoba tohoto bludiště jednoznačně vychází z formy velkého bludiště, Labyrintu zámku Ludvíka XIV. ve Versailles. Podobně jako versailleský vzor nemá i ostrovské bludiště žádný konkrétní střed a zalamované cesty propojují tři shluky geometrických útvarů. Na rozdíl od versailleského labyrintu má ale pouze jeden vstup a jeden východ, flankovaný dvojicí soch či obelisků. Vzhledem k místu, kam mohlo být v ostrovské zahradě vloženo, není rozloženo na pravidelnější obdélníkové základně, ale na trojúhelníkové platformě. Ihned po vstupu do bludiště se musel návštěvník rozhodnout pro cestu vpravo či vlevo. Na své cestě procházel jednotlivými místy zastavení, akcentovanými právě fontánkami, které bylo možné spatřit v průzorech cest. Větší odpočívadla byla osazena sedátky. Po absolvování dvou třetin cesty dospěl návštěvník do míst, kde se cesta točila ve třech soustředných půlkruzích a dále vedla k většímu odpočívadlu, v jehož středu stál polygonální altán. Z jeho střešní nástavby pak mohli užaslí návštěvníci spatřit ve zpětném pohledu a z patřičného nadhledu, z ptačí perspektivy, prostor celého bludiště. Dále již cesta vedla do většího prostoru s broderií ve tvaru srdce a k východu z bludiště. Bylo to naprosto impozantní,

¹⁶ Patrný, Michal – Zeman, Lubomír – Macek, Petr - Zahradník, Pavel: Ostrov, okres Karlovy Vary, Zámek, stavebně historický průzkum 2008, s. 30-31.

velkolepě řešené bludiště klasického versailleského typu, vybudované poměrně brzy po vzniku svého vzoru.¹⁷ Ve své formě nemělo tehdy u nás obdoby. Je otázkou, zda se na jeho přípravě a návrhu nepodílel žák slavného tvůrce francouzských formálních zahrad Le Nôtre, zahradní architekt Jean Trehet, jehož účast máme v Ostrově doloženu.¹⁸

V letech 1690-1726 jsou v Ostrově uváděni následující „zahradní architekti“ a specialisté pro zahradní tvorbu: Christoph Spahn (Ober Gärtner) 1690-1699, Henricus de Hauer (Blumengärtner) 1691-1705, Johann Lehr (Hofgärtner) 1690-1695, Johann Georg Lihl (Hofgärtner) druhá polovina 17. století, Christian Burkhardt (Ober Gärtner) kolem roku 1726. V letech 1733-1749 byli jako stálí zaměstnanci zahrady uváděni: jeden zahradník, čtyři zahradní tovaryši, dva učni, jeden grótař a jeden rounník. Nekvalifikované práce vykonávali dle potřeby desítky poddaných robotníků. Na tvorbu bosket, špalírů apod. se používalo především domácích dřevin. K roku 1725 je k vylepšení špalírů spotřebováno 500 kusů jeřábů, větší množství jírovců, 240 kusů vrb a k tvorbě lesíků 1260 kusů smrků (byly zde ale i samostatné smrkové špalíry). V roce 1734 se ve špalírech vysazovaly i jedle. Tvarovaly se zákrsy, tzv. „trpasličí stromky“. S plody jeřábů se krmily ptáci v menażerii. Dále zde byla květnice i zeleninová, kuchyňská zahrada, zmínky jsou o chřestu, paprikách a pepřovníku. V prostoru zahrady byla běžná orba, stejně jako rozvážka hnoje a bahna z čištěných nádrží a kanálů.¹⁹

Až do konce sasko-lauenburského a bádenského období se zámecká zahrada v Ostrově udržovala ve svém formálním stavu. Dá se říci, že v momentě, kdy se zrušila robota, zanikla i skvostná zahrada včetně zahradních staveb, umělecké výzdoby i labyrintů a bludišť. Po předání ostrovského panství velkovévodům z Toskány 1806-1811 se rychle pustnoucí zahrada přeměnila v přírodně-krajinářský park a tato jeho čtvrtá podoba trvá až do současnosti.

Dlouho se v odborných kruzích nevěřilo, že žánrově zobrazované podoby zámecké zahrady v Ostrově vůbec existovaly. Mělo se zato, že v Sockhově albu rytin je uveden pouze ideální stav, nikoliv reálná situace. Že však všechny tyto stavby patrně existovaly dokladuje další ikonografický materiál - vedle jiných zejména veduta města Ostrova a zámecké zahrady zobrazená německým kreslířem někdy po roce 1726, plán zámecké zahrady Wenzela Pelikána z roku 1812, jež je rekonstrukcí stavu vrcholně barokní podoby zahrady, určený zřejmě k diskuzím o případném udržení v té době již zanikající podoby zahrady. Schéma rozvodu vody na geometrickém plánu panského grotiéra Johanna Sterna z roku 1799 dokazuje, že v bludišti (Irrgarten) i dalších, výše zmiňovaných labyrintech, byly zřízeny kašny a fontány s přívodem vody. Chátrající podobu zámecké zahrady zachytil na svém perspektivním plánu Ostrova z roku 1814 Wenzel Womaczka s již částečně destruovanou stavbou menażerie. Existenci většiny z objektů plně prokázal až archeologický výzkum Karlovarského muzea pod vedením Jiřího Klsáka. Postupně byly odhaleny základy teras s gróty vrcholně barokní etapy zámecké zahrady z přelomu 17. a 18. století, přístupové

¹⁷ Labyrint ve Versailles navrhl a vybuřoval André Le Nôtre v roce 1665. Mezi lety 1672 a 1677 Le Nôtre nově labyrint upravil s osazením devětatřiceti fontán, z nichž každá obsahovala sochy tvorů z Ezopových bajek. Úprava labyrintu byla dokončena v roce 1677.

¹⁸ Jean Trehet (1654 - 1723), francouzský zahradní architekt, žák André Le Nôtre, pracoval již od roku 1686 na vídeňském dvoře. Z proslulých vídeňských zahrad byl autorem zahrady Liechtensteinského zahradního paláce v Rossau (po 1691), zahrady při císařském paláci Favorita (po 1692) a od roku 1695 začal přeměňovat původní loveckou oboru u zámku Schönnbrunn na zahradu ve francouzském barokním stylu. U nás je známý především jako tvůrce ditrichštejnských zahrad na jižní Moravě, v Mikulově působil v letech 1686-1700 a questenberskou zahradu v Jaroměřicích nad Rokytnou navrhl v roce 1715. V Ostrově navrhl v letech 1692-1693 nový Bádenský zámek zvaný též Palác princů – viz poznámka č. 16.

¹⁹ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, inv. č. 30, sign IB1, kart. 19.

schodiště na terasy, menażerie (zvěřinec) z let 1692-1696 a i jednotlivé kanály vodovodní sítě s pozůstatky dřevěných rour přivádějící vodu do jednotlivých vodních děl v zahradě.²⁰

Dalším a velmi zajímavým dokladem, že v ostrovské zámecké zahradě skutečně existovaly i labyrinty a bludiště, je dílo hudebního skladatele Johanna Sebastiana Bacha. Johann Sebastian Bach doprovázel dvakrát v letech 1718 a 1720 svého mecenáše knížete Leopolda z Anhalt-Köthenu na pětidenní lázeňský pobyt do Karlových Varů. Spolu s knížetem Leopoldem absolvoval jako každý lázeňský host i řadu vycházek a výletů do okolí Karlových Varů. Jednou z oblíbených výletních cest byla i návštěva proslavené zámecké zahrady vévodů sasko-lauenburských a markrabat bádenských v Ostrově. A právě ve zdejší zámecké zahradě, zřejmě při procházce tajemnými zahradními bludišti, našel J. S. Bach inspiraci ke složení hudebního díla *Malý hudební labyrint*. Pro Bacha byl labyrint hudební metaforou ztělesňující obtížnou pouť bludištěm života. Střídání stupnic, zvyšování a snižování napětí, směřování k určitému vyvrcholení a cesta zpět. Jedním z prvních autorů takového hudebního bludiště byl barokní skladatel Johann Caspar Ferdinand Fischer (1656-1746), působící jako dvorní kapelník markrabat bádenských v Ostrově. Nepochybně na základě podnětů z velkolepých labyrintů ostrovské zámecké zahrady, použil Fischer principu hudebního bludiště, a to jako jeden z prvních komponistů již roku 1702, ve svém varhanním díle *Ariadne musica*. Odvážně a průkopnický v něm vycházel ze střídání dvaceti stupnic, nesmírně obtížného hudebního prvku, a to formou preludií a fug. Johanna Sebastiana Bacha skladby Johanna Caspara Ferdinanda Fischera zaujaly a po návštěvě ostrovských labyrintů a bludišť tento princip široce rozvinul. Nejvýznamněji v kompozici *Dobře temperovaný klavír* z let 1722 a 1742, doslova „*tonálním labyrintu*“, složeném z čtyřadvaceti preludií a fug ve čtyřadvaceti durových a mollových tóninách.²¹ Tuto novou významnou skutečnost se podařilo zjistit teprve nedávno členům karlovarského občanského sdružení Bludiště, které se zároveň snaží o připomenutí všech souvislostí pobytu významného světového hudebního skladatele v lázeňském městě Karlových Varech i v Ostrově. Občanské sdružení Bludiště by z těchto důvodů rádo obnovilo zahradní bludiště a labyrinty v zámeckém parku v Ostrově, které měly rozhodující vliv na inspiraci J. S. Bacha a v rámci široké osvěty zde pořádalo i kulturní a vzdělávací programy.

To, co lidé v dnešní uspěchané době v útrobách labyrintu hledají a i nacházejí, je prostor k nalezení vnitřního klidu, prostor k meditaci, relaxaci i k léčbě unavené duše. Mnozí z těch, kteří mají s labyrintem zkušenost, jej popisují jako jedinečnou pomůcku, která jim pomohla při hledání hlubšího smyslu v životě a pomohla jim od bolesti, ať už duševní či fyzické. Proto se labyrinty nově zakládají i na nových místech. V Ostrově by se tak jednalo v podstatě o obnovu zaniklého stavu, který zde existoval, o reminiscenci, nikoliv o novou uměleckou kreaci. Samozřejmě tak, aby nenarušila stávající hodnoty přírodně krajinářského parku.

Labyrint, místo, do kterého vstoupíte a jdete po cestě k cíli a když už se zdá být na dosah, cesta náhle mění směr a vy se vzdalujete a vzdalujete..., abyste se za okamžik opět cíli přiblížili, je stále živým odkazem předků a jejich nové používání svědčí o stálém opakování základního principu lidské existence: hledání pevného bodu, jistoty a záchrany a zápasu o ně.

²⁰ Klsák, Jiří: Zpráva archeologického průzkumu Paláce princů v Ostrově, rukopis a zaměření, 1997; Zeman, Lubomír: Stavebně-historický průzkum Zámeckého parku v Ostrově II/1 - Palác princů a bývalé terasy, 1997; Dějiny města Ostrova (ed. L. Zeman), Ostrov 2001; Zeman, Lubomír – Klsák, Jiří. Vodní režim v barokním Ostrově, Svorník 7/2009, s. 213-223.

²¹ Wright Craig: Labyrint a bojovník, s. 259-263; Čepeláková, Zdenka: Ostrov a Johann Sebastian Bach, Ostrovský měsíčník, červen 2012, s. 13.

Tato práce vznikla jako součást širšího výzkumného úkolu Národního památkového ústavu č. 301 „Operativní průzkumy a dokumentace historických staveb“.